

ELS ORÍGENS FAMILIARS DELS CARTELLÀ AL LLARG DE DEU GENERACIONS (S. X-XIV)

MERCÈ HOMS BRUGAROLAS
STEFANO M. CINGOLANI¹
Investigadors independents

Lliurat el 30 de desembre de 2016. Acceptat el 8 de març de 2017

RESUM

L'estudi pretén investigar els ascendents familiars de Guillem Galceran de Cartellà i de la seva esposa Blanca de Creixell, detallant els arbres genealògics de les tres famílies principals que els componen: els Hostoles, a més dels Cartellà i dels Creixell. L'anàlisi detallada i la recopilació de tota la documentació disponible, molta de la qual inèdita, és aquí presentada de forma abreujada, permet aclarir molts punts fins ara dubtosos d'aquestes genealogies i proporciona materials de notable interès per a la construcció d'un relat històric als comtats de Besalú i de Barcelona, especialment per als segles XI-XII, a més de les estratègies matrimonials i del paper de les tres nissagues en la història local i general de Catalunya, així com l'origen de la figura del senescal.

PARAULES CLAU

Cartellà, Hostoles, Creixell, noblesa, senescals, comtat de Besalú, comtat de Barcelona, Catalunya medieval.

1. E-mail: smcingolani@yahoo.com

The origins of the Cartellà family over ten generations (10th-14th century)

ABSTRACT

The aim of this paper is to study the ancestors of Guillem Galceran de Cartellà and his wife Blanca d'Hostoles with a detailed examination of the genealogical trees of the three main families: Hostoles, Cartellà and Creixell. This detailed analysis, and the compilation of all available documents, many of them previously unpublished, presented as a summary, helps to clarify many of the doubts regarding these genealogies, as well as providing useful material to construct the historical narrative of the counties of Besalú and Barcelona, especially for the 11th and 12th centuries, in addition to the matrimonial strategies employed and the role played by these three families in the local and general history of Catalonia, as well as the origins of the position of «seneschal» (steward).

KEYWORDS

Cartellà, Hostoles, Creixell, aristocracy, seneschals (stewards), county of Besalú, county of Barcelona, medieval Catalonia.

Aquest treball és un avanç d'una extensa recerca centrada en Guillem Galceran de Cartellà (...1258-1307) i la seva esposa Blanca de Creixell (...1267-1299), els quals van ser senyors de la vall d'Hostoles, abans d'unir-hi el senyoriu de Cartellà a la mort d'Arnau Guillem IV l'any 1293. Donat que amb aquesta unió matrimonial conflueixen diferents i notables casals nobiliaris del sector oriental de l'antic comtat de Besalú, fronterers amb els comtats d'Empúries i de Girona, hem considerat pertinent de resseguir-los sistemàticament.

Aquests dos llinatges troncats, els Hostoles, al segle XI, i els Creixell, al final del segle XII i el començament del XIII, ja havien assolit posicions de certa rellevància i poder entre els grups de nobles fidels al comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, i als comtes-reis Alfons I i Pere I. Cal destacar, en concret i en aquesta direcció, la rellevant importància que Guillem Galceran de Cartellà arribà a adquirir, tant a Catalunya com al nord d'Àfrica i a Sicília,

durant els regnats de Jaume I, Pere II, Jaume II i Frederic III, principalment a l'època de les guerres de les conegudes com a Vespres Sicilianes.

En procedir a la recerca dels ascendents dels senyors d'Hostoles al segle XIII, Guillem Galceran de Cartellà i Blanca de Creixell, constatem les importants llacunes, imprecisions, confusions i errors que emboiraven els seus respectius arbres genealògics.² Partint d'aquest fet, hem procedit a realitzar un buidatge al més complet possible, amb la continuada comprovació de les fonts ja publicades, i la cerca de noves i inèdites, assajant de reconstruir el complex desplegament genealògic de les famílies implicades. D'aquesta feina en presentem ara només un breu resum, que serveix bé per il·lustrar la seva qualitat, i bé per anticipar alguns dels seus resultats més importants.

Per tal que la nostra feina sigui comprovable en cada moment, i que futurs estudiosos la puguin millorar i integrar amb nova documentació, hem optat per allunyar-nos de l'esquematisme sintètic de la simple presentació dels arbres genealògics, seguint l'exemple, entre altres, de Martí Aurell,³ i presentar detalladament tota la documentació que ens ha fet arribar a les conclusions que aquí exposem. Cada personatge del *phylum* conductor genealògic està numèricament referenciat i es pot localitzar tant en l'arbre de pertinença com en les fitxes prosopogràfiques detallades que presentarem en un ulterior treball.

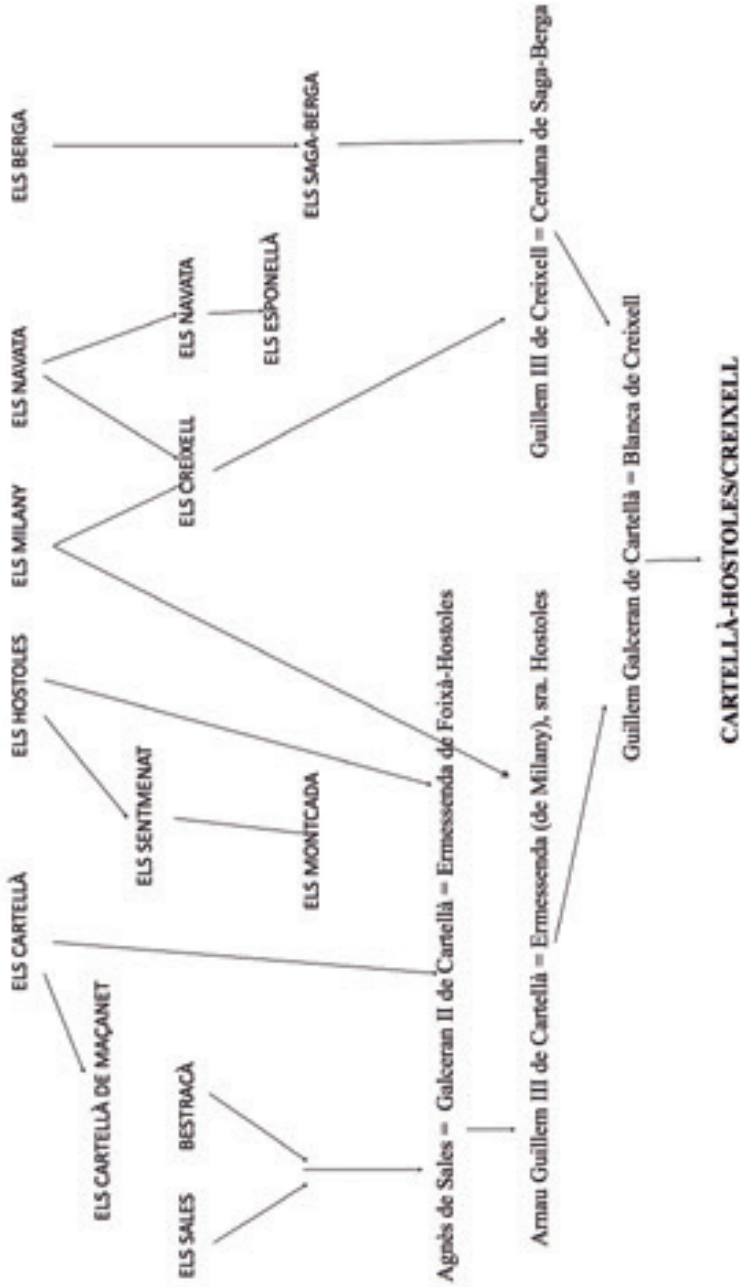
Un dels motius per oferir aquest avanç, manifestament incomplet, rau en l'oportunitat que significa poder anar més enllà del reduït àmbit d'un auster estudi genealògic i proporcionar material útil per a recerques de caràcter més àmpliament històric. La importància que alguns d'aquests nobles tenen per a la història de Catalunya, especialment al llarg dels segles XI-XII, en terrenys encara relativament poc explorats, és un al·licient prou prometedor.

En l'estat actual de la qüestió, la recerca genealògica ascendent de les diferents famílies considerades no arriba més enllà dels darrers anys del segle X.

2. Vegeu, per exemple, els arbres presents a la *Catalunya romànica* dels Hostoles (vol. IV, p. 295), dels Cartellà (vol. V, p. 196-197), dels Creixell (vol. VIII, p. 82) i dels Milany (vol. X, p. 450), tots firmats per AFE; Rafael TORRENT (1953), *Genealogía y gestas de los nobles de Creixell*, Olot, Biblioteca Olotina, o Jaume MARQUÈS I CASANOVA; Lluís CONSTANS I SERRAT (1985), *Navata*, Amics de Navata.

3. Martí AURELL (1991), «Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-XIe s.)», *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, vol. I, p. 291-364.

MERCÈ HOMS BRUGAROLAS I STEFANO M. CINGOLANI

En el cas dels Hostoles, la seva primera individuació ens deixa entreveure que en aquesta data ja havien assolit certa importància, tant patrimonial com política; en altres, com és el cas dels Cartellà, sovint s'atura en èpoques encara més recents. Això té almenys un parell d'explicacions. Una, de molt pràctica, consisteix en la desigual documentació disponible que hem estat capaços d'identificar, tenint en compte que, a més de la publicada, segurament, n'hi ha molta encara d'inèdita i que no hem localitzat. Això és especialment paradoxal pel que fa als Cartellà, centre del nostre estudi, sobretot si pensem que l'activitat dels genealogistes de la família ja havia començat cap a finals del segle XVI, i finalment fou publicada a primers del segle XX per José M.ª de Alós y de Dou.⁴ De fet, un control exhaustiu de la seva informació ens mostra que és absolutament impossible refiar-se d'ella fins ben entrat el segle XII, i, a falta de documentació que permeti comprovar-la per a èpoques anteriors, és més que insegur fer-la servir, cosa que, tot el contrari, sovint s'ha fet.⁵

Un problema afegit, per altra part habitual, és que el patrimoni onomàstic d'aquestes famílies és estereotipadament repetitiu. De pares a fills, generació rere generació, els noms es transmeten idèntics, provocant freqüents confusions a l'hora de situar-los en el seu concret graó genealògic. En alguns casos, tots els fills porten el mateix nom: el de Guillem, per als pares i fills Creixell, i el de Guillem Galceran per als Cartellà, n'és un exemple.

Una altra font de dificultats és de caràcter històric. Afecta, en general, els orígens remots de la major part de les famílies d'aquesta noblesa anomenada, precisament, immemorial. La foscor impregna especialment aquelles nissagues que no tenen un punt d'arrencada vescomtal, quan els ancestres no estan del tot establerts ni els patronímics són ben definits. Són famílies de les quals deia Pere III el Cerimoniós, en una carta a l'infant Joan del 24 de gener de 1368, «qui foren axí tost en la terra en lurs heretats, con nostre linatge és en la senyoria de les dites terres».

4. En tenim localitzats diferents exemplars a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, mentre que a l'Arxiu Nacional de Catalunya hi ha nombrosos fragments en paper que semblen esborranys o redaccions precedents «en brut»; tot el llibre mereix un estudi en profunditat. Vegeu José M.^a DE ALÓS Y DE DOU (1919), *La Casa de Cartellá. Su historia y genealogía*, Madrid, Tip. Sucesores de Rivadeneyra.

5. Un exemple eloqüent, i se'n podrien citar molts altres, és el de Lluís G. CONSTANS (1985-1993), *Diplomatari de Banyoles*, 6 vol., Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

Un exemple ens podrà aclarir de manera eloqüent tal problemàtica. A la publicació del testament sacramental del comte Bernat Tallaferro, el 13 d'octubre de 1020, és present, entre altres *laico[s]* i *bono[s] homin[es]* un Miró que bé podria ser Miró I d'Hostoles; així mateix, en el moment de deixar l'heretat al seu fill, el comte de Besalú esmenta entre altres *kastellos* els de Finestres, Colltort, Hostoles i Puig Alder, juntament amb la castlania d'Hostoles; tots ells tradicionalment formaren part del senyoriu d'Hostoles, si bé no es fa menció de qui n'eren els eventuais castlans.⁶ I això malgrat que ja coneixem un senyor d'Hostoles, Miró I, i que a les acaballes del segle IX tenim esment d'un o més individus d'Hostoles. Al mall públic tingut al vilar de *Purtos*, possiblement a l'Empordà (17 de maig de 881) és present un *Hostalese*, i l'acta de Consagració de l'església de Sant Andreu del castell de Tona (13 de gener de 888) signa un *Ostolense*. Si es tracta de la mateixa persona, atesa la seva mobilitat, denotaria certa importància social. Finalment, a un diploma del rei Carles III a l'església d'Elna, del 6 de juny de 899, es parla de *homines hostolenses vel Ispani*.⁷

A part el fet que a la documentació del segle X és difícilíssim que els noms vinguin acompanyats de la indicació de la terra o castell regit per la persona citada, és possible que moltes d'aquests famílies nobles emergeixin justament en el transcurs dels segles X i XI, quan la possessió de la castlania passa a ser hereditària. A falta d'altres indicacions, que vagin més enllà del simple esment de la possessió de les terres que es van transmetent a l'interior de la família, es fa molt difícil poder remuntar-nos més enrere. Aquest és, d'altra banda, un problema historiogràfic comú a l'origen de gairebé totes les famílies de la noblesa, especialment la mitjana i la petita, i, tal vegada, només

6. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I* (1990), estudi i edició a cura de Josep Gaspar FELIU; M. SALRACH (dir.); M. Josepa ARNALL; IGNASI-J. BAGES (coord.); Pere BENITO; Rafael COMTE; Víctor FARÍAS, i Lluís TO, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 150 (d'ara endavant PAC I).

7. Respectivament *Catalunya carolíngia V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada* (2003), a cura de Santiago SOBREQUÉS I VIDAL; Sebastià RIERA I VIADER, i Manuel ROVIRA I SOLÀ, 2 vol. Barcelona, IEC, doc. 53, *Catalunya carolíngia IV. Els comtats d'Osona i Manresa* (1999), a cura de Ramon ORDEIG i MATA, 3 vol. Barcelona, IEC, doc. 9 i *Catalunya carolíngia, II. Els diplomes carolíngis a Catalunya* (1955), a cura de Ramon d'ABADAL, 2 vol. Barcelona, IEC, Elna IV; sobre els *ispani*, vegeu Josep M. SALRACH (2009), «Els *hispani*: emigrats hispanogots a Europa (segles VIII-X)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 20, p. 31-50.

una extensiva i intensiva investigació prosopogràfica podria ajudar-nos a donar-li certa llum. Afegim, com a hipòtesi, la possibilitat que la família noble adquireixi un gentilici més tardà, a causa d'una nova definició del patrimoni, com és dona en el cas de l'origen dels Creixell, i com ho podria ser en el cas dels mateixos Cartellà.

I. ELS HOSTOLES

El llinatge dels Hostoles és cronològicament més antic que els dels Cartellà. Cal recordar, a més, com ja s'ha dit, que Guillem Galceran de Cartellà fins a la mort del seu pare, l'any 1293, fou exclusivament senyor de la vall d'Hostoles i no pas de Cartellà.

1.1 L'ancestre més remot identificat dels Hostoles és **Miró I d'Hostoles** (1). El tenim testimoniats entre 995 i el 1040, i estava casat amb Emma (3). Un empenyorament de terra, al terme de Sentmenat, ens permet identificar-lo. Tot i que en el document no es fa explícit el seu gentilici, més endavant –en fer noves adquisicions de terres els anys 1012 i 1013–⁸ trobem clarament arrelada la família en aquesta zona, sobretot amb Ramon Miró (6), fill de Miró, fet que ens permet estar raonablement segurs de la identificació.⁹

El primer document que ens permet identificar-lo, amb tota seguretat, com a Miró d'Hostoles és del 3 de juliol de 1002, quan presència un judici sobre el castell de Queralt.¹⁰ La situació dels seus dominis a la vall d'Hostoles, part dels quals s'endinsen en el comtat de Besalú i part en el de Barcelona, justifica la seva presència i la dels seus fills (Enees Miró, Ramon Miró i Miró Foguet) prop del comte de Barcelona. També ens ho confirmen dos altres judicis posteriors: un de l'any 1011, en favor de l'abat Guitart de Sant Cugat del Vallès, on figura com a *Mirone Ostulensis*;¹¹ l'altre, del 19 de juny de

8. PAC I, doc. 104, 106.

9. *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa, Diplomatarium* (1995), edició i estudi de Pere PUIG I USTRELL, 3 vol. Barcelona, Fundació Noguera, doc. 82.

10. ORDEIG I MATA, Ramon (2000-2010), *Diplomatarium de la Catedral de Vic, segle XI*, Vic. Publicacions del patronat d'Estudis Osonencs, Publicacions de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal, doc. 668.

11. *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès* (1945-47), edició Josep RIUS I SERRA, 3 vol. Barcelona, CSIC, Barcelona, doc. 438.

1015, aquesta vegada en relació amb la Seu de Girona, on queda ratificat el nom de Miró *Ostalensis* o Miró *Hostolensis*.¹²

El document citat en precedència (1020), referent a l'escripturació del testament sacramental de Bernat Tallaferro, és l'única peça documental que coneixem que vincula Miró al seu senyor natural, el comte de Besalú, almenys de part dels seus dominis. Mentre el continuem trobant actiu (talment com els seus successors) a la zona d'influència del comte de Barcelona, en concret al Vallès, àrea que permetia certa millor facilitat d'expansió territorial (en comparació a la major dificultat d'ampliació patrimonial pel que fa a les terres del comte de Besalú).¹³

L'últim document localitzat referent a Miró I d'Hostoles és de 1040, a partir d'aquesta data no en trobem cap altre que hi faci referència i, per tant, hem de suposar que va morir.¹⁴

1.2 Serà el seu fill, **Enees Miró** (4), amb tota probabilitat el primogènit, qui continuarà la nissaga dels Hostoles. Els altres fills de Miró I són Ramon Miró (6), possiblement el secundogènit, Miró Foguet (5), una noia, de nom Adelaida, casada amb Amat Eldric d'Oris. Trobem també un Miró *Luponi* signant un document, de moment poc consistent, on és possible inferir que és germà d'Enees Miró.¹⁵ Miró Foguet ens fa saber que té un nebot de nom

12. *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona* (1993), edició i estudi de Josep M. MARQUÈS, 2 vol. Barcelona, Fundació Noguera, doc. 75; Francesc VILA i ALSINA (2010), *El bisbe de Girona Pere Roger (segle X-1051)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, doc. 45.

13. La presència d'almenys dos vescomtes de Besalú al segle XI que es deien Miró, de filiació desconeguda segons Armand DE FLUVIÀ (1989), *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 136, deixaria oberta la possibilitat d'identificar-los amb algun Miró d'Hostoles; així mateix el fet que no tenim constància de propietats de la família a la vall d'en Bas aconsellaria no seguir aquesta possibilitat, que de totes maneres queda oberta a ulteriors investigacions.

14. Biblioteca de Catalunya (d'ara endavant BC), perg. 80, reg. 5652.

15. *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, segle XI* (2006), edició i estudi a cura de Josep BAUCCELLS I REIG; Àngel FÀBREGA I GRAU, Manuel RIU I RIU; Josep HERNANDO I DELGADO, i Carme BATLLE I GALLART, 5 vol., Barcelona, Fundació Noguera, doc. 645; *Liber Feudorum Maior* (1945), edició de Francisco MIQUEL ROSSELL, 2 vol. Barcelona, CSIC, doc. 482 (d'ara endavant LFM), doc. 257; PAC I, doc. 257; *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, vol. I, anys 960-1177* (1993), edició d'Agustí Altisent, Barcelona, Abadia de Poblet. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, doc. 286 i 287; PAC I, doc. 257-276.

Bernat Llop, probablement fill d'aquest Miró Llop, casat amb Maiassenda. Més recentment hem identificat un altre germà de nom Guillem Ramon d'Hostoles (59).¹⁶ Enees Miró (4) estava casat amb Sança,¹⁷ en primeres núpcies, i amb Guilla (70), en segones, ja abans de 1057. De la documentació exhumada, sobretot de caràcter judicial, podem treure la conclusió que Enees Miró, igual que el seu pare, es movia pels ambients de l'alta jerarquia eclesiàstica i comtal. La primera notícia que ens testimonia la seva existència és de 1029, en un document relacionat amb el comte Guillem de Besalú i que Enees Miró signa com a testimoni.¹⁸ Tots els altres documents datats posteriorment tenen relació amb el comtat de Barcelona o el de Girona, trobant-se Enees Miró en el grup de magnats propers a la comtessa vídua Ermessenda.

La seva posició, en tant que senyor de la vall d'Hostoles, sembla la d'un actor de certa importància en el marc de les difícils relacions, a la meitat del segle XI, entre els comtes de Besalú i de Barcelona.¹⁹ Ho evidencien un grup de documents, el primer i el segon del 4 d'octubre de 1057, més un tercer que ha de ser de data semblant, en què es firmen pactes entre Guillem II, comte de Besalú, i Ramon Berenguer I, comte de Barcelona. El comte de Besalú posa com a garantia dels pactes el castell de Colltort, «cum Eneas Miro de Ostales, sive cum filio vel filiis eius vel cum matre illorum si predictus Eneas mortuus fuerit».²⁰ Entre els testimonis de part del comte de Barcelona hi ha Miró Foguet, germà d'Enees Miró.

Les darreres notícies relatives a Enees Miró corresponen al 10 de juny del 1066. Es tracta d'un conveni entre el comte Ramon Berenguer I i Guillem Bernat de Queralt, que Enees Miró firma com a testimoni; darrer acte, de molts altres, que ens el presenten repetidament entre el grup de notables propers al comte de Barcelona.²¹

16. ORDEIG I MATA (2000-2010), doc. 1074 i 1075.

17. LFM, doc. 482.

18. VILA i ALSINA (2010), doc. 52.

19. SALRACH, Josep M (1966), «Les difícils relacions dels comtes de Besalú i de Barcelona els anys 1054-1057», *Amics del comtat de Besalú, VIII assemblea d'estudis del seu comtat*, Girona, Patronat Francesc Eiximenis, p. 299-308, i més en general, Santiago SOBREQÜÉS i VIDAL (1961), *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives (hi ha una nova edició corregida, Barcelona, Editorial Base, 2011).

20. PAC I, doc. 497, 498, 499.

21. PAC I, doc. 671.

1.3 Ramon Miró d'Hostoles/Sentmenat (6), molt possiblement el secundogènit de Miró I, estava casat amb Adelaida i li són coneguts quatre fills: Guillem Ramon, Arbert Ramon, Bernat Ramon i Arnau Ramon.

La primera notícia és de 1017. El document permet identificar-lo sense cap mena de dubte, atès que especifica clarament que és fill de Miró I (*Raimundus, filius Mironi*), i és relatiu a l'adquisició de cases i terres situades a la vila de Sentmenat i Palau Solità, demarcació on el seu pare, l'any 1012, ja hi tenia propietats.²²

La documentació ens mostra com també, atès que el seu centre territorial és al Vallès, es mou en proximitat de la casa comtal, i en uns nivells encara superiors respecte al seu pare i germans. Diferents documents ens ho confirmen, en ser identificat com a Ramon Miró de Sentmenat, fill de Miró d'Hostoles, però mai com d'Hostoles.

Una anotació important, respecte a la bibliografia precedent, és la possibilitat d'establir la identitat de persona entre l'anomenat Ramon Miró d'Hostoles/Sentmenat i Ramon Miró d'Aguda o de les Agudes, segon senescal, fins ara reputats com dues persones diferents.²³ Un primer argument a considerar són els dubtes o sospites que plantejava la versió tradicional, és a dir, el fet que a Ramon Miró d'Aguda, tot i la importància del càrrec de segon senescal, no li coneixem cap relació familiar, ni predecessors ni hereus, a part de ser cunyat d'Amat Eldric, primer senescal. La nostra proposta d'una única identitat entre els dos Ramon Miró, per bé que no passa de ser encara una hipòtesi, a l'espera d'una inqüestionable troballa documental que la confirmi, se sosté sobre una sèrie de proves indiciàries que la fan altament probable; entre les quals hi ha el fet, que també ens sembla significatiu, que mai no apareixen junts. Esmentats unes vegades com a Ramon Miró de Sentmenat, altres com a Ramon Miró d'Aguda, i encara, senzillament, com a Ramon Miró a seques, tots ells són actius pels mateixos anys. Amb el gentilici d'Aguda el trobem testimoniats entre 1057 i 1067, més dos documents de datació àmplia: 1066-76 i 1058-1071.²⁴ Abans i després d'aquestes dates no

22. PAC I, doc. 124.

23. Vegeu Antoni PLADEVALL i FONT (1966), «Els senescals dels comtes de Barcelona durant el segle XI», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 3, p. 111-121.

24. PAC I doc. 503, 557, 589, 693 i 825.

coneixem cap altre personatge anomenat d'Aguda. Els dos Ramon Miró, el de Sentmenat i el d'Aguda, es mouen en l'entorn comtal els mateixos anys; el d'Aguda apareix en documents relatius a l'Urgell (1062²⁵ i 1066-1076²⁶), però també el trobem actuant als comtats de Besalú i de Girona, zona dels Hostoles; i, element que també sembla important, actua o és present en concomitància amb Enees Miró i Miró Foguet, germans de Ramon Miró d'Hostoles/Sentmenat.

D'altra banda, són els documents relatius a la senescalia, i en general la seqüència dels pertanyents als anys que segueixen al 1050, els que ens permeten reforçar la hipòtesi de la identitat, i treure'n unes conclusions de certa rellevància. A primers de setembre de 1055, Ramon Miró, sense més especificacions, rep la concessió de la senescalia. Els comtes de Barcelona, Ramon Berenguer i Almodis, li concedeixen el càrrec que abans posseïa Amat Eldric (mort pocs dies abans del 14 d'abril de 1060).²⁷ Un any més tard, el 12 de novembre de 1056, Ramon Miró de Sentmenat participa en la cerimònia i acta d'esponsalici de la comtessa Almodis.²⁸ El 17 de desembre de 1057 els comtes Ramon Berenguer I i Almodis encomanen a Ramon Miró d'Aguda la senescalia, entenent que li renoven (*quando primo dederint ei predicta senescalia*), ja que dos anys abans l'havien concedida a Ramon Miró.²⁹ Per les mateixes dates, Ramon Miró testimonia davant del tribunal presidit per Berenguer, bisbe d'Elna, el pacte entre Ermessenda, vescomtessa de Girona, d'una part, i Ramon Berenguer I i la seva esposa, de l'altra.³⁰ Ens sembla significatiu, per precisar els ambients i els nuclis nobiliaris en què es mouen, que Enees Miró i Amat Eldric jurin fidelitat per uns feus que tenien per la vescomtessa àvia, i que Ramon Miró i Guillem Ramon, que podria ser el seu fill, ho facin per la part dels comtes. El canvi de senescal es deuria al

25. PAC I, doc. 589.

26. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona des de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV* (2010), estudi i edició a cura de Gaspar FELIU; Josep M. SALRACH (dir.), 4 vol. Barcelona, Fundació Noguera, doc. 66 (d'ara endavant PAC II).

27. LFM, doc. 418; PAC I, doc. 556-558, al doc. 556, sense data apareix com a viu, als altres dos (el 557 del 14 d'abril) ja sembla mort.

28. PAC I, doc. 479.

29. PAC I, doc. 503.

30. PAC I, doc. 505.

fet que el comte Ramon Berenguer ha guanyat finalment la pugna amb la seva àvia. Tot i que no s'expressi ni el càrrec ni el gentilici de Ramon Miró, la seva posició destacada com a testimoni podria fer-nos pensar, també, que ho fos en gràcia del seu càrrec de senescal, i, al mateix temps, mostra com aquest es trobava prop de la vescomtessa Ermessenda; si no fos així li hauria estat molt difícil, gairebé impossible, haver estat present al jurament que Ermessenda havia fet al seu nét, el comte Ramon Berenguer. Veiem doncs Enees Miró, germà de Ramon Miró, i Amat Eldric, primer senescal, moure's en els ambients més pròxims a l'anciana vescomtessa.³¹

Dos anys més tard (1059), Ramon Miró encara actua com a senescal dels comtes.³² Per l'abril de 1060, però, a causa d'uns enfrontaments amb el comte, Ramon Miró d'Aguda perd la senescalia, que és ara assignada al seu nebot, Pere Amat de Manlleu o d'Oris, fill d'Amat Eldric i de la seva germana Adelaida. Al seu torn, Ramon Berenguer i Almodis pacten amb Ramon Miró d'Aguda la custòdia del seu nebot Pere Amat, de la seva mare Adelaida, esposa d'Amat Eldric d'Oris i germana seva, i la custòdia del Castell Nou de Barcelona, entre altres fortaleses.³³

Anys més tard, a la dècada dels seixanta, un seguit de documents ens donen les darreres notícies de Ramon Miró d'Aguda. En un d'ells (1062) fa de garant, per part de Ramon Berenguer, del pacte d'aquest amb Ermengol III, comte d'Urgell.³⁴ El 1067 signa com a testimoni en un altre pacte entre els comtes Ramon Berenguer i Almodis i Ramon Guifré de Vilamur.³⁵ En data més àmplia [1066-1076], en una convenença entre Ramon Berenguer I i Ermengol IV, comte d'Urgell, entre altres castells, ens fa saber que el castell d'Ivorra el té Ramon Miró pel comte d'Urgell, com també el d'Aguda, el

31. Vegeu Santiago SOBREQÜÉS i VIDAL (1961), *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens-Vives (hi ha una nova edició revisada, Barcelona, Editorial Base, 2011); Pierre BONNASSIE (1979-81), *Catalunya mil anys enrere (segles X-XI)*, 2 vol. Barcelona, Edicions 62 (ed. or. en francès, Tolosa, 1975-76) i Francisco Javier GIL ROMÁN (2004), *Ermessèn, vida y obra de la condesa. Estudio histórico de la documentación (c. 977 - † 1 marzo 1058)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

32. LFM, doc. 387; PAC I doc. 685.

33. SOBREQÜÉS (1961); PAC I, doc. 556-558.

34. PAC I, doc. 589.

35. LFM, doc. 282; PAC I, doc. 693.

de Vicfred i altres. Per tant, aquest Ramon Miró d'Aguda actua al comtat d'Urgell sense deixar de fer-ho al comtat de Besalú, territori dels Hostoles, i sempre a l'interior del cercle més estret dels magnats propers al comte de Barcelona.³⁶

El 1068, Ramon Miró i Guillem Ramon, el seu fill, establiren un conveni amb Arnau Guillem de Tudela (9) pel castell de Tudela i aquest féu la promesa d'anar personalment en expedició a *Spania* amb cinc cavallers.³⁷ En data més àmplia [entre 1058 i 1071], Ramon Miró d'Aguda i Miró Foguet signen la convenença entre els comtes Ramon Berenguer i Almodis amb Ramon Bernat de Saportella.³⁸

És a dir: en un primer moment, veiem que el càrrec de senescal es mou a l'interior d'un nucli familiar allargat: Amat Eldric d'Oris, el seu cunyat Ramon Miró d'Aguda, Pere Amat, fill del primer i nebot del segon. Si considerem la presència continuada al llarg d'aquests anys 1055-1060 de Ramon Miró, sense gentilici o alternativament amb el de Sentmenat o el d'Aguda, a l'interior dels mateixos ambients, relacionats amb qüestions importants de política comtal i en conjunció amb els germans de Ramon Miró de Sentmenat, Enees Miró i Miró Foguet, i, finalment, atès que després de l'efímera etapa de Pere Amat el següent senescal és Guillem Ramon I (11), fill de Ramon Miró d'Hostoles/Sentmenat, adquireix cada vegada més versemblança que aquest Ramon Miró sigui el mateix que el d'Aguda. Ramon Miró, ja que, tot i que amb entrebancs –i encara més el seu fill Guillem Ramon I–, porten al màxim nivell la importància de la nissaga dels Hostoles en el cercle dels barons més importants i més influents prop dels comtes de Barcelona.

Les darreres notícies relatives a Ramon Miró són de 1085. A partir d'aquest moment desapareix de la documentació.

1.4 Miró Foguet (5), un dels fills mascles supervivents de Miró I, atès que els dominis familiars van a Enees Miró, mentre les noves adquisicions al Vallès van destinades a l'altre germà, Ramon Miró. Probablement estigué

36. PAC II, doc. 66.

37. PAC I, doc. 722.

38. PAC I, doc. 825.

destinat al servei eclesiàstic. Ens ho permet suposar el fet que no li coneguem ni esposes ni descendència. Tal vegada ens trobem davant dels atzars de la conservació de documents, o tal vegada no. De fet, aquest comportament de deixar solter un germà mentre els de major edat tinguin fills, per tal de no dificultar la transmissió de l'heretat, el podem comprovar en més d'un cas (un d'evident és, un parell de generacions enrere, el de l'abat Oliba).³⁹

La majoria dels documents localitzats que esmenten Miró Foguet fan referència a actes oficials, en els quals dona fe i signa com a testimoni. Ell, igual que la resta de la família, està relacionat amb l'alta jerarquia, on té un paper rellevant encara per precisar amb exactitud o detalladament. Diferents documents, però, ens ho confirmen inequívocament, ja que el trobem com a testimoni de convinences o en actes judicials, on actua sovint amb els seus germans, Enees Miró i Ramon Miró, o amb el seu nebot Guillem Ramon I, fill de Ramon Miró. És possible que tingués, també, funcions vicarials, com testimoniaria la possessió del castell de Besora, passat a mans de Mir Geribert després de la mort del seu sogre Gombau, del qual n'encomana la batllia a Guadall Sanç i a Bernat Gombau, germà i fill del difunt.⁴⁰ També va participar en la mateixa expedició militar, l'any 1059, que va ocasionar la destitució del seu germà Ramon Miró del càrrec de senescal. En aquesta ocasió, el 25 d'octubre, «Ego Mironi Foguet volo pergere ad Ispanie par[tes]» va dictar testament. No s'hi esmenten ni esposa ni fills, i totes les deixes van a Santa Maria d'Amer, o en remei de l'ànima dels seus pares.⁴¹

1.5. Pel que fa a la generació següent, no és aquest el lloc on detallar la trajectòria del senescal **Guillem Ramon I** (11), prou conegut malgrat certes imprecisions, sobretot arran de la demostració del fet que era fill de Ramon Miró.⁴²

39. Stefano M. CINGOLANI (2011-2013), «L'abat Oliba, el poder i la paraula», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 31, p. 115-162.

40. ORDEIG i MATA (2000-2010), doc. 1456, i PAC II, doc. 208.

41. ORDEIG i MATA (2000-2010), doc. 1187.

42. Vegeu John C. SCHIDELER (1987), *Els Montcada: Una família de nobles catalans a l'edat mitjana (1000-1230)*, Barcelona, Edicions 62, p. 29-49 (ed. or. anglesa Berkeley, University of California Press, 1983, p. 20-33) i Esteve CANYAMERES (1991), «Els orígens familiars del senescal de Barcelona, Guillem Ramon (I)», *Paratge*, núm. 2, p. 7-18.

1.6. Centrats en la línia genealògica principal dels Hostoles, hem de referir-nos ara als problemes, de no fàcil solució, que planteja la successió d'Enees Miró. No li coneixem fills mascles, ni del matrimoni amb Sança ni del que contragué amb Guilla. Sabem d'una filla del primer matrimoni, ella també de nom Guilla (8). A la mort d'Enees Miró, ocorreguda no gaire més enllà de 1066, no és el seu germà Miró Foguet qui el succeeix, sinó la seva filla **Guilla** (8), atès que és ella qui jura fidelitat a Ramon Berenguer, comte de Barcelona, i a la comtessa Almodis pels castells d'Hostoles, Puig Alder i de la torre Gironella, que, evidentment, també havia heretat.⁴³ No sabem res de la mare, Sança, llevat que havia de provenir d'una família que tenia el nom Galceran en el seu patrimoni onomàstic. Tampoc no sabem res del marit de Guilla. És possible que es tracti d'Arnau Guillem de Tudela (9); però, a falta de més proves, és una hipòtesi molt feble, ja que els gentilicis (Hostoles i Tudela) mai no apareixen junts, i bona part de les parelles Arnau-Guilla/Guisla que tenim localitzades són dubtoses o cronològicament no compatibles per coincidir amb aquesta.

1.7. El principal suport de la hipòtesi, gairebé l'únic, seria el nom múltiple del fill **Arnau/Galceran/Enees** (10), ja que Arnau no formava part, pel que sabem fins ara, del patrimoni onomàstic dels Hostoles, i el fet que aquest, l'any 1148, jurés fidelitat a Guillem Ramon II (13) per les forteses de Tudela i de Bescanó; al mateix temps, de ser certa aquesta hipòtesi, Ramon Miró de Tudela podria ser un altre fill de Guilla. En aquesta suposició seria el primer dels dos germans, Arnau/Galceran/Enees, el que heretaria les possessions maternes, ja que ella és l'hereva dels dominis dels Hostoles; mentre l'altre germà, Ramon Miró, rebria Tudela, heretat paterna, aparentment de menor valor, i sota el domini del primer, que és qui jura fidelitat pel castell.⁴⁴

Datat entre 1068 i 1088 (creiem, però, que dins del mateix 1068), trobem un document en què «Arnaldus, que vocant Gaucerandus Enee», fill de Guilla, i que havia de ser encara prou jove, jura fidelitat a Guillem Ramon, senescal, i al seu germà Arbert Ramon, cosins de la mare. En un altre document, que pot datar-se més tard de 1070, nombrosos nobles, inclòs

43. LFM, doc. 481 i PAC I, doc. 835.

44. PAC II, doc. 862.

Galceran, fill de Guilla, juren fidelitat al comte Bernat de Besalú pels castells que tenen en nom seu.⁴⁵ El mes de maig de 1091 trobem que el nom d'Arnau ha estat substituït definitivament pel de Galceran Enees, possiblement perquè, un cop morts l'avi, la mare, el pare i els oncles, assumeix d'aquesta manera un nom més a to amb la tradició familiar.⁴⁶ La seva vida va ser prou llarga, ja que el darrer document localitzat és de 1148.

Potser també pel que va succeir als dominis de la família des de molt jove, el veiem allunyat de la cúria comtal, limitant el seu radi d'acció. Per això els pocs documents arribats fins a nosaltres ens permeten localitzar-lo en afers del comtat de Girona. El document de maig de 1091, acabat de citar, esmenta Arnau, fill de Guilla (tornant a utilitzar el primer nom, ja que el jurament està relacionat amb l'heretat paterna), que promet fidelitat al senescal Guillem Ramon II (13), fill d'Agnès, i al seu germà Ot/Odó. Promet, també, que donarà als seus senyors la potestat dels castells de Tudela i de Bescanó, i que no els impedirà entrar a guerrear des del castell de Cartellà o del seu terme, en què els germans Guillem Ramon i Ot/Odó en tenen el domini directe (possessió que queda documentada en la notícia del 21 d'octubre de 1129, en què Galceran I de Cartellà (24) jura fidelitat pel castell de Cartellà al germans esmentats i els dona com a garantia el castell de Tudela que té en feu per ells; a més, Galceran de Cartellà es compromet d'acompanyar els seus senyors a host i cavalcada per terres d'Hispania).⁴⁷

1.8. Miró II d'Hostoles (15), fill d'Arnau, dit Galceran Enees, germà de (Guillem) Ramon d'Hostoles (16) i d'Escolina, està casat amb una Dolça i és el pare de Miró III, de Galceran i d'Ermessenda. Molt poca cosa sabem d'ell; la documentació és confusa i en la bibliografia constatem errades a l'hora d'identificar el personatge. Pare i fill porten el mateix nom i les esposes respectives repeteixen el seu, fet que ha induït a confusions. L'escassíssima informació que tenim d'ell sembla confirmar l'allunyament dels centres de poder dels comtes, que ja s'havia pogut detectar amb el seu predecessor.

45. PAC II, doc. 204; LFM, doc. 500.

46. *Diplomatari de Santa Maria d'Amer* (1995), edició i estudi d'Esteve PRUENCA i BAYONA, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 24.

47. PAC II, respectivament doc. 862 i 626.

1.9. El seu fill, **Miró III d'Hostoles** (17), el trobem casat, en primeres núpcies, amb Dolça (19) i, en segones, amb Beatriu, abans de 1208; els seus fills són Eliarda (57), Guillem Galceran (72), casat amb Ermessenda de Peratallada, que mor abans que el pare, Guillaume (56), Ermessenda (58) i Dolça (55).

La documentació relativa a Miró III d'Hostoles és prou abundant, però no sempre del tot clara. El primer document que l'esmenta és la carta d'adquisició i donació del castell de Rocacorba (juliol de 1168) a Miró III.⁴⁸ (Guillem) Ramon d'Hostoles (16) havia mort i Miró, nebot de (Guillem) Ramon, dona al rei Alfons i als seus successors, per franc alou, el castell de Rocacorba que posseïa la seva cosina-germana Sibil·la (18), casada amb Berenguer de Rocacorba. Feta la donació, el rei li retorna el castell i Miró l'accepta en feu. El mes de novembre d'aquest mateix any 1168, es redacta un nou document de donació del castell. Alfons cedeix en feu el castell de Rocacorba a Berenguer, casat amb Sibil·la, la qual morí abans de 1180. La cessió del castell provocà greus enfrontaments entre Miró III i el mateix Berenguer de Rocacorba.⁴⁹ Entremig, el 4 de maig de 1171, Miro de Astolis és un dels garants oferts pel rei Alfons en la capitulació de crèdits que tenia amb Guillem de Montpeller.⁵⁰

Fins a l'any 1212, en què dicta el seu testament, veiem Miró III lluny de qualsevol relació amb la cúria reial, sobretot ocupat en qüestions administratives de la seva zona. Els documents evidencien relacions amb algunes famílies, que perduraran encara al segle XIII, com ara els Rocacorba, els Colltort, el Port, els Palafolls, els Llers, els Foixà i els Cervera (aquesta s'hauria de aprofundir) i amb el monestir de Santa Maria d'Amer. Probablement malalt, el 2 d'agost de 1212 Miró III d'Hostoles es prestà a fer testament.⁵¹ Elegeix sepultura a Santa Maria d'Amer, veritable panteó familiar. Distribueix amb detall totes les seves pertinences, sense oblidar-se de l'orde del Temple. Al llarg de tot aquest testament no menciona en cap

48. LFM, doc. 483.

49. LFM, doc. 484 i Arxiu Nacional de Catalunya 989 T-6.

50. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN (1995), *Alfonso II Rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marquès de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 107.

51. *Diplomatari Santa Maria d'Amer* (1995), doc. 66.

moment el seu fill Guillem Galceran, per la qual cosa es pot inferir que ja havia finat pels entorns de 1195.

De Miró III d'Hostoles en sobreviuen quatre noies: Eliarda (57), casada amb Guillem de Palafolls, Guillaume (56), casada amb Artal de Foixà, Ermessenda (58), documentada entre 1180 i 1219, i **Dolça d'Hostoles** (55), l'heretera segons el testament patern. Referent a Dolça, des de 1212 no s'ha trobat cap document que l'esmenti, probablement perquè devia haver mort poc després d'aquesta data.

1.10. La nissaga dels Hostoles la continua **Guillaume d'Hostoles** (56). Així que assistim a un nou passatge per línia femenina de la titularitat de la senyoria d'Hostoles. El fill de Guillaume, **Galceran [de Foixà]**, havia mort quasi el mateix temps que el seu avi Miró III (poc després de 1212). El patrimoni familiar passarà, doncs, a la seva filla Ermessenda de Foixà-Hostoles (34), que es casarà amb **Galceran II de Cartellà** (28), i s'uniran així les nissagues dels Hostoles i els Cartellà.

2. ELS CREIXELL

2.1. Arribar a desentrellar el complex llinatge dels Creixell, que presenta notables imprecisions a les genealogies tradicionals, atès l'alt nombre d'homonímies, ha estat laboriós. Abans s'ha hagut de fer un complicat i llarg recorregut per la nissaga dels Milany, passant per la família d'Adalbert Gausbert de Navata (44) i desembocant finalment en Gausbert Adalbert (46), castlà de Creixell, a partir del qual en produir-se el casament de la seva filla Beatriu de Navata i Creixell amb Guillem Ramon de Milany, s'inicia el llinatge dels Creixell.

2.2. La recerca de l'ascendència dels senyors de Navata permet remuntar-nos fins a l'any 1020, amb el primer personatge que tenim testimoniat: (Arnau) Sunifred (73), germà (o pare) de Gausbert Sunifred (43).⁵² El fill

52. És completament equivocada l'afirmació de Maria GOLOBARDES MARTÍ (1959), «Els Navata i els Rocabertí senyors de Peralada en el segle XIII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 1, p. 33-46, i especialment p. 34, quan diu que els Navata «eren del llinatge dels comtes de Besalú», sufragada per un document de 964 (de fet de 963, *Catalunya*

d'aquest, **Adalbert Gausbert** (44), conegut entre 1051 i 1092, i la seva esposa Alamburga, deixa el rastre de més notícies.

2.3. El determinant per a la individuació de la família Creixell és **Gausbert Adalbert** (46), testimoniats entre 1084 i 1111, casat amb Sicarda, i castlà de Creixell. El 19 de gener de 1110 Gausbert Adalbert i la seva esposa Sicarda donen les seves filles **Beatriu** (49) i Saura (61) en matrimoni als germans Guillem Ramon de Milany (48) i Dalmau Ramon de Milany (62). El contracte d'esponsalici estipula que cedeixen tots els seus béns a la parella formada per Beatriu i Guillem Ramon, és a dir, el castell de Creixell amb tots els seus alous, a excepció, però, dels alous prèviament donats a l'església de Santa Maria de Lladó, de l'esponsalici de Sicarda (de Creixell) i de l'alou que aquesta havia rebut dels seus pares.⁵³ La parella formada per Beatriu i Guillem Ramon va tenir tres fills, els primers que van utilitzar el gentilici de Creixell: Guillem (Ramon) I (50), possiblement el primogènit, Dalmau I (14), Pere I de Creixell, i una noia, Agnès (74), casada amb Bernat de Soler.

2.4. Guillem (Ramon) I de Creixell el tenim testimoniats des de 1151 i pensem que va morir a la primera meitat de 1168 (darrer document en què el trobem); després ja actua el seu fill Guillem Roaix (51). Estava casat amb Adelaida i va ser pare de tres fills que igualment es deien Guillem.

2.5. Al tercer d'aquests fills, **Guillem II**, se li dona en els documents el sobrenom de **Roaix**. És probable que fos molt jove en el moment de la mort del seu pare, perquè pel gener de 1165, Guillem I, acompanyat per Adelaida, l'esposa, els tres fills Guillem, Guillem i Guillem Roaix, la mare de Guillem I, Beatriu, i l'oncle Pere de Milany, donen a Dalmau I (14), germà de Guillem I, testimoniats entre 1153 i 1194/98, la meitat de l'honor de Milany i de Creixell, del qual Guillem Ramon, pare seu, li havia donat

carolingia V (2003), doc. 355, en què el comte Sunifred de Besalú «fa donació al seu germà Fredel i a la seva muller Gerberga, de totes les cases i terres que posseeix en el terme de Navata, en franc alou»; també si fóra possible que les cases i terres en un futur significuessin el castell, hauríem de pensar que encara no existia, no existeix cap Fredol a les genealogies dels descendents de Guifré I el Pilós; a més, el document diu *fideli*, i no pas *fratri*.

53. PAC II, doc. 397.

les dues terceres parts,⁵⁴ concessió que tres anys més tard, el 31 de juliol de 1168, li confirmarà «Guilelmus de Crexel qui vocor Roaix».⁵⁵ Pel maig de 1212, Guillem II de Creixell dicta testament, on constatem clarament que no té fills mascles legítims.⁵⁶ Abans de 1214 ja havia mort.

2.6. La cessió que Guillem II fa a **Dalmau I** de Creixell planteja el problema de les relacions entre nebot i oncle, i de com s'estructura el domini sobre les possessions familiars. Malgrat que Guillem II, nebot, segueix retenint el patronímic Creixell, el domini passa a mans de Dalmau I, l'oncle.

A Dalmau I (14), ja almenys des de 1179, el trobem movent-se en l'àmbit de la cúria reial, on apareix signant documents oficials.⁵⁷ També, en algun moment, va entrar a formar part de la cúria reial, ja que pel desembre de 1194 actua de testimoni en el testament del rei Alfons.⁵⁸ I encara el trobarem de nou al costat del rei Pere I.⁵⁹ La data de la seva mort no és segura, tot i que la podem situar, amb algun dubte, a l'entorn de 1198. El nom de Dalmau apareix en documents que són posteriors a l'any 1190, no estem del tot segurs que es tracti d'ell o del seu fill Dalmau II, ja que, quan apareix juntament amb el pare, és definit a vegades com a Dalmau *minoris*.

2.7. El primer document que fa referència a aquest **Dalmau II petit** (52) és de l'any 1168, fill de Dalmau I i de Berenguera; casat en primeres núpcies amb Anglèsia i, en segones, amb Blanca. Va tenir una nombrosa prole: Berenguera, Guillaume (60), casada amb Ramon Arnau de Cartellà (31), Sibil·la, casada amb Arnau de Vilademany, i Guillem III de Creixell (53). És, possiblement, el

54. Arxiu de la Corona d'Aragó (d'ara endavant ACA), Cancelleria, Pergamins d'Alfons I, carp. 42, perg. 22.

55. ACA, Cancelleria, Pergamins d'Alfons I, carp. 46, perg. 244.

56. ACA, Cancelleria, Pergamins de Pere I, carp. 65, perg. 422; ed. parcial a Martín ALVIRA CABRER (2010), *Pedro el Católico, rei d'Aragó i comte de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, 6 vol., Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 1301.

57. Com ara, per exemple, el pacte de fidelitat del rei Alfons II per Carcassona amb Roger Trencavel, vescomte de Besiers i Carcassona, ed. de SÁNCHEZ CASABÓN (1995), doc. 289.

58. SÁNCHEZ CASABÓN (1995), doc. 628.

59. *Llibre verd de la ciutat de Girona (1144-1533)* (2000), edició i estudi de Christian GUILLERÉ, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 3 i 4.

més famós de la nissaga dels Creixell, i el que més problemes d'identificació ha plantejat i planteja. Fa testament el 27 de novembre de 1220 i morí el 1235.⁶⁰

La historiografia tradicional el fa fill de Pere I de Creixell (que de fet és el seu oncle), i el fa morir a la batalla de Las Navas de Tolosa (1212) –en la qual va ser considerat un heroi i un dels principals artífexs de la victòria, tot i que no consta citat per cap dels cronistes contemporanis–, bé el fa participar a la batalla de Muret –on tenim constància que hi era present– i en altres operacions de la «croada», almenys fins a 1218. Hi ha qui el fa morir l'any 1219.⁶¹ La notícia de la seva mort a Las Navas –a part de la versió que en dona la historiografia del segle XV (Tomic, Puigpardines...)– prové d'una notícia recollida en el *Llibre antic d'òbits* de Santa Maria de Vilabertran, notícia respecte a la qual comenta Martín Alvira que ha de provenir d'un testimoni tardà. A l'estudi de Rafael Torrent⁶² s'ha intentat solucionar el problema dient que qui va morir a la batalla va ser Dalmau I, i no Dalmau II, que és fet fill de Guillem II. La presència, però, d'un Guillem de Creixell a la batalla de Las Navas és prou segura, talment ens ho fa saber el testament dictat en 1212⁶³ per Guillem II, citat més amunt, quan es dirigeix «ad defendendum populum sanctum Dei», com també és segura la presència de Dalmau II, quan ja Dalmau I havia mort anys enrere. Sigui com sigui, Dalmau II, el 3 de juny de 1212, és testimoni en el testament de Jofre de Rocabertí, que també es dirigia cap a Toledo, punt de recollida dels exèrcits cristians que

60. Albert RIERA i PAIRÓ (2003), *La senyoria episcopal de Bàscara i l'organització de l'espai (1055-1302)*, Figueres - Girona, Institut d'Estudis Empordanesos - Patronat Francesc Eiximenis, doc. 32, i ACA, Cancelleria, Pergamins de Jaume I, carp. 78, perg. 633; Anglèsia mor un 4 de juny, segons el necrologi de Santa Maria de Lladó, vegeu Miquel S. GROS i PUJOL (2003), «Notícia de tres manuscrits litúrgics antics de la canònica de Santa Maria de Lladó», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 44, p. 133-144, p. 138.

61. Un resum de la qüestió a Martín ALVIRA CABRER (2012), *Las Navas de Tolosa 1212. idea, liturgia y memoria de la batalla*, Madrid, Sílex, p. 456-460 i Martín ALVIRA CABRER (2008), *Muret 1213. La batalla decisiva de la cruzada contra los cátaros*, Barcelona, Ariel, p. 222-223, amb unes hipòtesis d'identificació no del tot per compartir, atès que es basa en la bibliografia a disposició; la notícia del llibre d'òbits a Francesc MONTSALVATGE I FOSSAS (1904), *Los monasterios de la diócesis gerundense*, Olot, impremta y llibreria de Juan Bonet (*Noticias Históricas*, vol. XIV), p. 83-84.

62. TORRENT (1953).

63. ACA pergami Pere I, carp. 65, pergami 422.

anirien a Las Navas.⁶⁴ Atesa la confusió, que no sols ve de lluny sinó que s'ha vist incrementada en temps moderns, hauríem d'arribar a la conclusió que, si algun membre de la nissaga dels Creixell va morir a la batalla de Las Navas, es tractaria de Guillem II (Roaix), juntament amb Jofre de Rocabertí, dels quals ja no se'n tenen notícies posteriors, i no pas Dalmau II. És evident que s'havia de revisar tota aquesta zona de l'arbre genealògic dels Creixell, cosa que hem intentat de fer.

2.8. Arribem així al darrer exponent de la família que pren el nom del castell que detenen: **Guillem III** de Creixell (53). Es casà, sembla, almenys tres vegades: amb Huga d'Ordis †1246 (?),⁶⁵ amb Cerdana de Saga-Berga (54) –amb la qual tingué a **Blanca** (39)– i amb Brunissenda de Cornellà (59) –matrimoni del qual procedeixen Dalmau i de Pere de Creixell, aquest darrer canonge de Girona.

Els documents relatius a Guillem III no són pocs. Ens el mostren, al contrari dels seus parents, allunyat de l'alta política. Desgraciadament no disposem del seu testament, però tot indica que hagués deixat com a hereva Blanca, en detriment dels fills haguts del seu tercer matrimoni. És per això, que **Blanca** pogué vendre els castells de Creixell i Pontós a l'infant Pere, quan aquest cercava guanyar posicions estratègiques al comtat d'Empúries, tal com mostra també la fundació de Figueres.

D'altra banda, alguna clàusula del testament havia de poder ser impugnada, o no ens justificariem la llarguíssima causa que Brunissenda, abans, i després el germanastre Dalmau van instar als reis i als hereus de Guillem Galceran de Cartellà, marit de Blanca, per la recuperació de les propietats del seu pare. L'abundant documentació sobre aquest llarg conflicte només en testimonia les formes del procés, però no els continguts. Tot i així, sembla que, al tercer recurs presentat, finalment el va guanyar Dalmau III de Creixell.

64. GOLOBARDES MARTÍ (1959), doc. 1 i parcial a ALVIRA CABRER (2010), doc. 1311.

65. Aquest matrimoni és dubtós, no se n'ha localitzat cap documentació, i no l'hem incorporat a l'arbre.

3. ELS CARTELLÀ

No deixa de ser paradoxal que dels Cartellà, objecte central de la nostra investigació, no podem remuntar-nos més enllà de finals del segle XI, i això malgrat l'abundància de fons patrimonials dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, i, fins i tot, de l'existència d'un extens recull arxivístic familiar, que ja hem esmentat al començament. Tal vegada es tractava d'una família de petits cavallers que només en aquesta època van assolir prou importància per sobreviure als atzars de la conservació de documents, o bé, podem hipotetitzar, sense tenir-ne proves al moment present, que també els Cartellà, talment els Creixell, deriven d'una altra família que encara no hem pogut individuar.

3.1. El primer membre individuat històricament de la família és un **Adalbert** de Cartellà (20), que Arnau (Guillem) I (21) cita el 30 d'agost de 1124, sense especificar el grau de parentiu, en una definició en favor del bisbe Berenguer de Girona d'unes possessions que tenia de manera arbitrària.⁶⁶

3.2. La primera notícia segura que tenim d'**Arnau (Guillem) I** de Cartellà (21) és del 19 de juliol de 1110, quan juntament amb els seus fills Berenguer (22) –futur abat de Sant Feliu de Girona–, Ramon (Arnau) (23) i Galceran (24) retornen a Santa Maria de Vilabertran uns alous que havia obtingut fraudulentament.⁶⁷ Havia d'haver mort entre 1124 i 1129.

3.3. El 21 d'octubre de 1129 és **Galceran I** de Cartellà (24) qui jura fidelitat pel castell homònim a Guillem Ramon II, el Gran Senescal, i al seu germà Ot/Odó, donant com a garantia el castell de Tudela.⁶⁸ Tal vegada podria permetre'ns profunditzar en les relacions familiars un document del 5 de març de 1148, ja citat amb anterioritat, en què Arnau (Galceran Enees) (10) d'Hostoles jura fidelitat als mateixos Guillem Ramon i Ot/Odó, i promet que els donarà la potestat del castell de Tudela i de Bescanó, i que no els impedirà

66. *Cartoral, dit de Carlemany* (1993), doc. 234, segons la història familiar seria el seu pare; DE ALÓS Y DE DOU (1919), p. 9, el posa al s. IX i el seu fill, Arnau Guillem, al s. X.

67. BC, perg. 440, reg. 9744.

68. PAC II, doc. 626.

entrar a guerregar des del castell de Cartellà o del seu terme.⁶⁹ Galceran I, mor, aparentment, sense fills, el 1133.

3.4. El succeeix en els dominis familiars **Arnau (Ramon) I** (25), fill de Ramon (Arnau) (23), respecte del qual tampoc no tenim gaire notícies. Un dels seus fills, possiblement el secundogènit, Ramon Arnau, *miles* (31), ja el trobem casat el 28 de juny de 1177 amb Guilleume de Creixell (60), primer enllaç que entronca les dues famílies.⁷⁰ Tot condueix a creure que tingué el castell de Falgons.

3.5. El primogènit, **Arnau (Guillem) II** de Cartellà (26), és qui hereta els dominis familiars i els amplia, gràcies al seu matrimoni amb Ermessenda (27), filla de Berenguer de Maçanet i de Dolça de Blanes. La seva mort succeí entre juliol de 1201 i 1204. Ermessenda, la seva esposa, fa testament el 19 de desembre de 1213.⁷¹

La documentació relativa a Arnau (Guillem), no pas escassa, ens testimonia bàsicament la seva activitat local. Els documents més interessants fan referència al litigi establert entre els Cartellà i els Cabrera. Finalment, Guerau de Cabrera, vescomte, dona llicència a Arnau Guillem per edificar una fortalesa a Maçanet, amb murs, parets, fossats i defenses necessàries. A canvi de la cessió de la llicència, Arnau Guillem jura fidelitat al vescomte de Cabrera.⁷² El permís rebut per construir la fortalesa a Maçanet implica la possibilitat de repartir el patrimoni de la nissaga Cartellà-Maçanet en dues branques ben diferenciades entre els fills successors.

3.6. Amb la mort del pare, el fill gran, **Arnau Guillem III** (69), continua la nissaga heretant Cartellà fins a la seva mort, succeïda abans de 1214.⁷³

69. Amb posterioritat, com mostra un document datable entre 1120 i 1167, el castell de Tudela el tenia Ramon de Ponts, nebot de l'abat Berenguer, PAC II, doc. 1105.

70. BC, perg. 160, reg. 8983.

71. AHH Fons Cabrera. *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)* (2015), edició a cura d'Elvis MALLORQUÍ, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 68. Cartoral Rúbriques Vermelles, doc. 4 (128); ACA, ORM, Santa Maria de Montalegre, carp. 5, pergami 217.

72. *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)* (2015), edició a cura d'Elvis MALLORQUÍ, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 57-58.

73. BC perg. 278, reg. 12098.

3.7. Mort el germà gran, Arnau Guillem III, el patrimoni Cartellà recaigué en el seu germà **Galceran II** de Cartellà (28), mentre Maçanet passà, pel seu torn, a Bernat (29), conegut com a Bernat de Pineda.⁷⁴

Galceran II estava casat en primeres núpcies amb Ermessenda de Foixà (34), filla d'Artal de Foixà i de Guillaume d'Hostoles (56), i en segones (almenys ja el juny de 1238) amb Agnès de Sales i Bestracà (35).

És així com, amb el primer matrimoni, les propietats dels Hostoles passen als Cartellà, que d'aquesta manera certifiquen un cert ascens social i patrimonial, que sembla traduir-se prou aviat en una aproximació, tot i que momentània, a la monarquia. Efectivament, el 13 de setembre de 1245 trobem Galceran II signant diferents actes del rei, juntament amb membres destacats de la noblesa.⁷⁵ Morirà pels entorns de la segona meitat del 1247.

3.8. El succeeix el seu fill **Arnau Guillem IV** (30). La major part de la historiografia publicada sobre aquest personatge el presenta maridat tres o quatre vegades i, evidentment, amb nombrosa prole. La documentació per nosaltres localitzada ens permet confirmar, almenys, l'existència de dues esposes: Orpai i Ermessenda (36). De la primera només sabem que Jaume I, el 6 de juny de 1260, la pren sota la seva protecció;⁷⁶ mentre que d'Ermessenda sabem que hi estava casat de d'abans de 1249, tot i que a partir del darrer mes d'aquest any desapareix de la documentació disponible fins al moment actual.

La vida d'Arnau Guillem sembla desenvolupar-se prou allunyat de les altes esferes de poder. La documentació relativa a ell no és excessivament abundosa i està tota recollida a l'estudi que tenim en preparació sobre el seu fill, Guillem Galceran (37).

Podem destacar-ne aquí alguns moments importants. En primer lloc, que es reservà el patrimoni dels Cartellà, mentre el senyoriu dels Hostoles passarà al seu fill Guillem Galceran, fill d'Ermessenda, que ja trobem actiu cap a 1258. Les despeses inherents a un cavaller i una manca d'ingressos suficients,

74. ACA, ORM, Santa Maria de Montalegre, carp. 5, pergami 217.

75. HUICI MIRANDA, Ambrosio (†); María Desamparados CABANES PECOURT (1976-1988), *Documentos de Jaume I d'Aragó*, 5 vol. València-Saragossa, Anubar, doc. 412.

76. ACA Cancelleria, reg. 11, f. 189v.

tal volta justifiquen accions com la venda del castell de Montnegre a l'infant Pere, el 7 de febrer de 1268, per la suma de 22.000 sous de Barcelona.⁷⁷

És possible, tot i que no en tenim proves directes, que participés a la revolta nobiliària de 1278 contra el rei Pere, però no a la de 1280. Finalment, el 7 de febrer de 1279, Arnau Guillem de Cartella, juntament amb Ponç Huc, comte d'Empúries, Dalmau de Rocabertí, Ramon d'Urtx, Gilabert de Cruïlles, Guerau de Cervià, Galceran de Sales i Arnau de Foixà, per manament del rei Pere, es compromet amb el rei Jaume II de Mallorca que observaran i faran observar els acords establerts entre ells.⁷⁸

3.9. El punt final d'aquest recorregut genealògic es focalitza en **Guillem Galceran** de Cartellà (37), senyor de la vall d'Hostoles fins a la mort del seu pare, l'any 1293, i després també senyor de Cartellà. Casat amb Blanca de Creixell (39), coneguda com a senyora d'Hostoles. A la seva complexa vida hi dediquem un extens estudi monogràfic, de propera publicació, amb un recull documental d'aproximadament 500 documents. En retindrem aquí només algunes dades essencials.

A Guillem Galceran el tenim testimoniats des de 1258. Ignorem la data del seu naixement. Tingué una existència llarga i plena d'aventures (que el van dur a llocs com Tlemcen i Sicília), ocupant càrrecs d'importància i amb poder, unimaginables per cap dels seus avantpassats. Va morir entre març i maig de 1307.

Abans de l'any 1271 (probablement entorn de l'any 1267) es casà amb **Blanca de Creixell** (dita també, a partir d'aquest moment, Blanca d'Hostoles), filla de Guillem III de Creixell (53) i hereva presumptiva dels dominis familiars. La tenim testimoniada entre 1267 i 1299. Administrà els dominis familiars durant els llargs anys d'absència del marit a Sicília.⁷⁹

Del matrimoni nasqueren tres filles: Ermessenda (41), heretera dels dominis familiars –casada amb Bernat Hug de Serrallonga, senyor de Cabrenys–, Sibila

77. ACA Cancelleria, reg. 28, f. 30v.

78. *Diplomatari de Pere el Gran. 1. Pergamins i cartes (1258-1285)* (2011), edició i estudi de Stefano M. CINGOLANI, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 169.

79. La venda dels castells de Creixell i Pontós pel maig de 1276 a l'infant Pere (*Diplomatari de Pere el Gran* (2011), doc. 42-45, 47-48, 51 i 53) va significar un llarguíssim plet amb la madrastra i el germà de pare de Blanca, Dalmau, que no es va solucionar fins a l'any 1323.

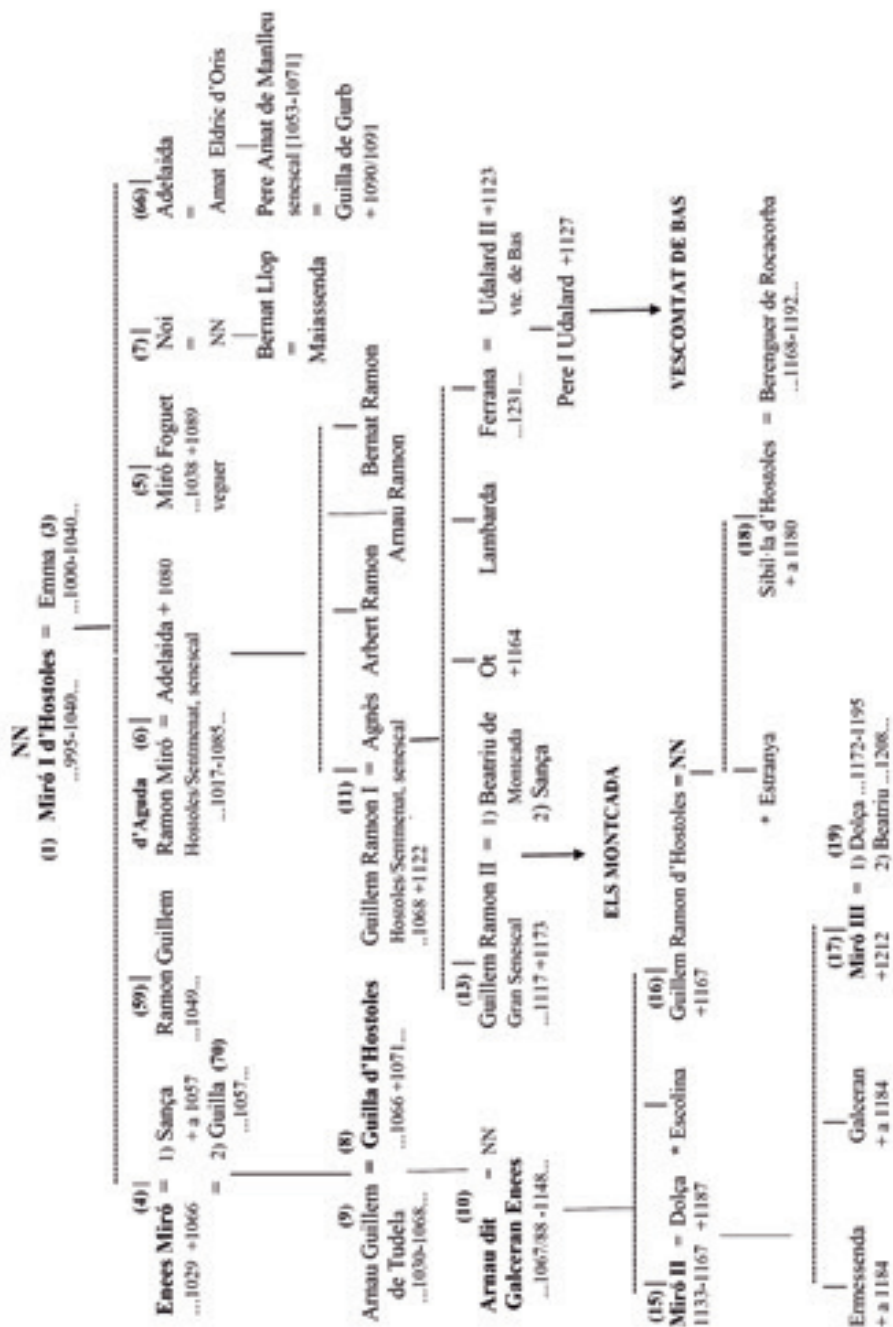
(65) –casada amb Francesc de Requesens– i Cília (64) –monja del monestir de Cadins, abadessa de Valldaura (1315-1335) i abadessa de Santa Maria de Montbenet (1338-1340).

3.10. Del matrimoni d'**Ermessenda** (...1306-1319) –heretara de Cartellà i d'Hostoles– amb Bernat Hug de Serrallonga i de Cabrenys⁸⁰, neix una filla, Beatriu, única supervivent dels altres germans haguts en el matrimoni (Galceran, mort el 1312, i Guillem Hug, mort el 1307).

3.11. Beatriu de Serrallonga/Cabrenys (42) (...1319-1344...), a la mort de la mare, heretara Hostoles, Puig Alder i potser Rocacorba. Casà amb Dalmau VII de Rocabertí (mort el 1324); entre els seus fills, possiblement el secundogènit rep el nom de Guillem Galceran i hereta els dominis dels Cartellà i dona origen a la nova branca dels Cartellà/Rocabertí.

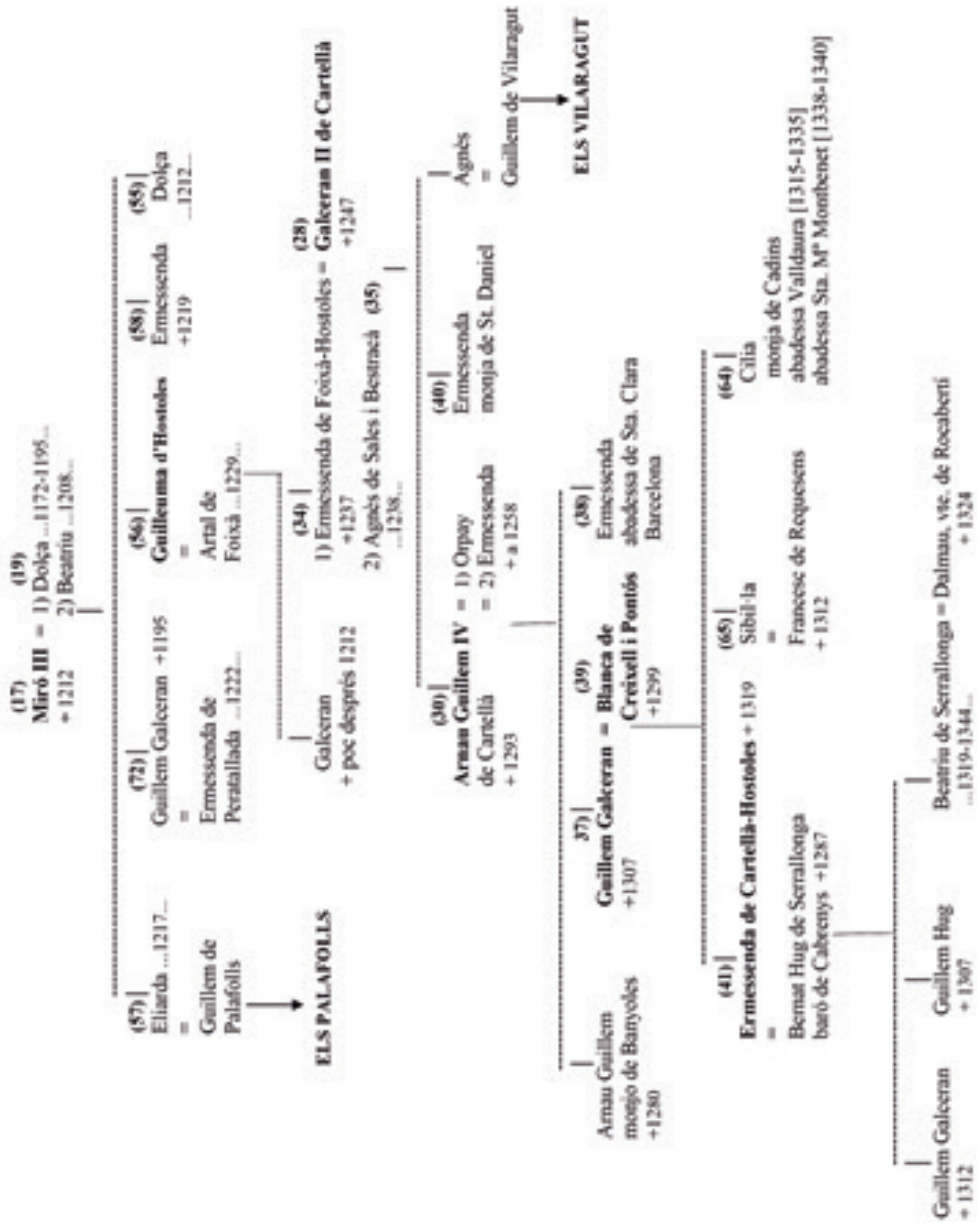
80. Evidentment, és un error quant és present a FLUVIÀ (1989), p. 195, ja que Dalmau s'hauria casat amb la mare i la filla.

MERCÈ HOMS BRUGAROLAS I STEFANO M. CINGOLANI

* La documentació no és clara i possiblement les dues són la mateixa persona

ELS ORÍGENS FAMILIARS DELS CARTELLÀ AL LLARG DE DEU GENERACIONS
(s. X-XIV)

MERCÈ HOMS BRUGAROLAS I STEFANO M. CINGOLANI

ELS MILANY

NN

(47) Ramon Peç de Milany ...1110-1128...

Arsenda ...1127...

Pere Peç Miró (62) * Dalmau Ramon Guillem Ramon de Milany ...1110-1154

Guillem I de Creixell = Adelaïda ...1151-1168 ...1165-1177...

Guillem Guillem (51) Guillem II Roaix ...1165-1212/1214

Pola Agnès (71) Ramon ...1212-1244... Guillem de Roquesors ...1212-1245... Guillem de Roquesors ...1212-1245... Guillem de Roquesors ...1212-1245...

ELS CREIXELL

(43) Gausbert Santifred ...1031... = Rodrènda (44) Adalbert Gausbert ...1051-1092 = Alamburga ...1072-1089...

(46) Gausbert Guillem A. Pere A. Arnau Ramon A. Poç A. Adalbert prevere de Cabaneses de Castelló d'Empúries d'Empúries d'Empúries d'Empúries

(49) Beatriu de Creixell/Navarra Saura Navata Creixell = * Dalmau Ramon de Milany ...1089-1165... -1110-1174...

(14) Dalmau I = Berengera ...1155-1194/1198 ...1168-1204

(52) Dalmau II Pere II Arnau Beatriu Sibil·la Berengera ...1168-1215 ...1192-1214... isbe Gironsa d'Empúries Blanca ...1221... [1199-1214] ...1220-1245...

Berengera Sibil·la Guillem (60) Guillem III de Creixell ...1221... Arnau de Vilademany Ramon Arnau de Castelló ...1220-1240... 1) Cerdana de Saga Borja (54) 2) Bransissenda de Cornellà (59)

Dalmau III ... Pere canonge (59) Blanca de Creixell i Pontós + 1299

* És el mateix

(37) Guillem Galceran + 1307

ELS ORÍGENS FAMILIARS DELS CARTELLÀ AL LLARG DE DEU GENERACIONS
(s. X-XIV)

ELS CARTELLÀ

(20) Adalbert de Cartellà ...1035...

(2) Arnau (1146 recordat) (21) Arnau (Guillem) I + 1124

